

ЛІТЕРАТУРА Й АНЕКДОТ: ДЕЯКІ ЄВРЕЙСЬКІ ОБРАЗИ У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА

К.ф.н, доцент **Стоколос-Ворончук О. О.**
Україна, м. Львів, ВНКЗ ЛОР Львівська
медична академія ім. Андрея Крупинського

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/28022020/6940

ARTICLE INFO

Received: 19 December 2019
Accepted: 11 February 2020
Published: 28 February 2020

KEYWORDS

folklore, anecdote,
image literature,
mutual influence,
ethnotype.

ABSTRACT

In this article, we will try to analyze the integration of Jewish images and motives, peculiar of folk humorous works, throughout the period from the 17th to the 19th century. Therefore, arises another problem, namely how and from which perspective the Jewish ethnotype and its relationships with the Ukrainians are presented in literary works of the specified period and which criteria should we utilize for the analysis of such works, along with folk anecdotes. Finally, our third assignment is to determine the interrelation between folklore and literature in terms of its expression and levels on the basis of Ivan Franko's works.

Citation: Стоколос-Ворончук О. О. (2020) Literature and Anecdote: Jewish images in the works of Ivan Franko. *World Science*. 2(54), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/28022020/6940

Copyright: © 2020 **Стоколос-Ворончук О. О.** This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вивчення різних напрямків народної сміхової культури загалом і в переломленні її крізь жанрову “лінзу” анекдоту зокрема, а відтак у показі його, анекдоту, поліфункціональності в різних тематичних пластах і конкретніше – у сфері міжетнічних взаємин – є нарізною потребою сучасної фольклористичної науки. Важливе значення для нас мали роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі генології, сміхової культури, літературознавства, психології, етики й естетики, які стосуються тих чи інших моментів побутування анекдоту про етнотипи, зокрема єврейські, характеру та особливостей його зв'язку з художньою літературою. Це праці В. Гнатюка, М. Максимовича, М. Драгоманова, І. Франка, М. Костомарова, О. Потебні, О. Веселовського, П. Чубинського, І. Манжури, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Сумцова, М. Петрова, С. Єфремова, О. Баранникова, Л. Махновця, Ф. Лаврова, Е. Курганова, Г. Нудьги, І. Денисюка, Р. Кирчіва, В. Давидюка, І. Кімакович, Р. Мних, Я. Грицак.

Згадаймо, скільки видатних українських митців у своїй творчості зверталися до скарбниць народної мудрості, видобували звідти самородні перли і своїм талантом, своєю майстерністю ограновували, шліфували їх, поглиблюючи зміст та удосконалюючи форму. Серед цих митців – І. Котляревський і Ганна Барвінок, М. Гнатюк, М. Драгоманов, Марко Вовчок і М. Старицький. Не забуваймо і про епохальну школу М. Гоголя з його “Вечорами на хуторі біля Диканьки” і “Вієм”, які наскрізь просочені народною міфологією та обрядовістю. Усе це – класична література XIX ст. Вона постала на певному ґрунті – соціально-політичному, культурно-економічному, етногенетичному, фольклорному, врешті-решт.

На кожному історичному етапі стосунки етносів, що проживають на одній території, складаються по-різному. У XIX ст. суспільно-політична ситуація на Україні була далеко не однозначною, що й спричинилося до певного ускладнення взаємин між, зокрема, українцями та євреями [2; 5; 8; 21;29]. І найправдивішим свідком такого стану речей стала українська художня література – саме в ній знаходимо найповніші, найширші описи традицій, звичаїв, світоглядних засад, характеру і вчинків людей різних національностей, які населяли українські землі на той час, у тому числі єврейської [3; 8; 13; 26] Але, безперечно, жоден письменник не надавав такої пильної

уваги проблемі українсько-єврейських взаємин і висвітленню особливостей побутування євреїв серед українців, як це зробив у своїх творах І. Франко. Можемо сказати, що саме він став одним із виразників мистецького, різнобічно-аналітичного, а не політично упередженого погляду на єврейство, адже у Франкових творах відображено усю багатогранність стосунків між українцями та євреями, а також проаналізовано причини саме такої ситуації [9; 10; 31; 32; 39; 40]. Не міг Франко не торкнутись цієї теми з багатьох причин. Перш за все тому, що сам зростав у містечку, в якому, крім українців, жили і євреї, і поляки, і росіяни, і німці, і вірмени. У своїх спогадах письменник згадував, що ще змалку частенько зустрічався з “жидами” (як на той час було прийнято називати євреїв). Найперша згадка: мати приносить додому жидівську паску (песах) і, розділивши її між усіма дітьми, наказує її з’їсти. Другий спогад Франка пов’язаний з гендлярем Фавлем, який приїжджав у їхнє село обміняти деякі речі. І старші, і молодь з пошаною ставились до нього, хоча парубки (звичайно, позаочі) глузували [41; 339].

У Ясеницькій народній школі, де навчався малий Іван, його оборонцем, заступником був єврейський хлопчик Авраам, бо “я, як малий, надзвичайно несміливий хлопець, багато мусів витерпіти від сваволі інших учнів” [Там само, с. 340]. Але найбільше, найповніше Іван зацікавився з євреями, навчаючись у Дрогобицькій гімназії. У своїх спогадах Франко перелічує дуже багатьох, за його ж висловлюванням, “знайомих жидів” [Там само, с.341], з якими він дружив чи приятелював, яких розумів і поважав, і ці стосунки згодом знайшли своє відображення у творах письменника.

Можливо, в такому позитивному ракурсі Франко змальовував би євреїв завжди, якби не було деяких суспільно-політичних чинників, що відчутно псували стосунки двох народів, породжували між ними неприязнь, недовіру, навіть антагонізм. Серед цих чинників найсуттєвіший – російський і польський антисемітизм, який тільки почав зароджуватися і використовувався цими тогочасними державами з ідеологічною метою: мовляв, чи ви не бачите, сліпе холопство, що всі ваші біди – від глитаїв-жидів, гендлярів та корчмарів, які висмоктують ваші грошки і п’ють вашу кров. Знайти “крайнього” – давній і перевірений метод, він “спрацював” і в цьому разі: жиди стали винними в усіх негараздах українців, стосунки між двома етносами погіршилися. Саме тому в творах Франка нам трапляються різні, часто суперечливі єврейські образи [32; 39; 41], але всі вони “списані” з людей, котрих письменник, за його ж твердженням, коли-небудь знав, тут відображені “дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків... В такому розумінню – всі вони частки моєї автобіографії” [41; 252].

Треба зазначити, що загалом іудейською тематикою Іван Франко цікавився упродовж усього свого творчого життя. Спочатку це були студії над історією давніх євреїв та Біблією. Згодом – переклади з Вельгавзена (“Історія жидів”, “Ціттелеві книжочки”) [32; 41] та Е. Рейса (“Біблія. Новий переклад з введень і пояснень”) [32]. Цікавився письменник і народною творчістю про євреїв: у його етнографічній збірці “Галицько-Руські приповідки” [16] знаходимо чимало таких, що стосуються нашої теми. Прикметно, що в цих фольклорних творах євреї змальовані такими, якими їх знали і сприймали українці, а тому тут немає навіть натяку на антагонізм.

У більш зрілому віці Франко узявся за ґрунтовне аналітичне осмислення єврейської теми, написав декілька серйозних дослідницьких статей, як-от: “Семітизм і антисемітизм в Галичині”, “Єврейська держава” та “Мої знайомі жиди” (до речі, вони не ввійшли до 50-томного видання, а були надруковані у книжці “Мозаїка” (2001 рік) [41]). Ще кілька творів – рецензії Франка на “Енциклопедію юдаїстики” та на п’єсу Г. Зудермана “Загибель Содомі”, статті “Питання жидівське”, “Мозес Мендельсон – реформатор жидівський”, “Жиди про жидівське питання” – автори-упорядники “Мозаїки” З.Т. Франко і М.Г. Василенко не включили до збірки. Як зазначено в передмові, “актуальність і націленість на “крамолу” не давала змоги включити їх [перелічені вище твори] і сюди” [41; 11].

Звичайно, не можемо не згадати ми і етапний, хрестоматійний твір І. Франка на біблійну тематику – поему “Мойсей”. Тут цікавими є, з огляду на предмет нашого дослідження, як образ самого пророка, так і образи інших “гебреїв”. Риси та особливості, якими наділяє їх письменник, не вигадані ним, а ґрунтуються на його власних життєвих спостереженнях і, частково, запозичуються з фольклорних творів, у яких відбивається народне бачення єврейської проблеми і ставлення українців до різних представників цього етносу.

Єврейської теми Франко торкається ще у багатьох своїх поетичних і прозових творах – циклі віршів “Жидівські мелодії” [41], оповіданнях та повістях “Навернений грішник”,

“Галицькі образки”, “Сам собі винен”, “Яць зелепуха”, “Борислав сміється”, “Перехресні стежки”, “Сурка” та сатиричній поемі “Швинделеса Пархенбліта вандрівка зі села Дерихлопи до Америки і назад” [40]. Єврейські образи в цих творах настільки різноманітні, багатопланові, що в рамках нашої роботи неможливо було б описати й узагальнити усі виведені Франком типи й характери, але на одному з названих творів ми зупинимося детальніше – надто він оригінальний, “крамольний”, неоднозначний.

Маємо на увазі маловідому політично-сатиричну поему “Швинделеса Пархенбліта вандрівка зі села Дерихлопи до Америки і назад”. Поема по-справжньому зацікавлює кожного вдумливого, неупередженого читача. На нашу думку, до цього без перебільшення видатного, неординарного твору можна по-різному ставитися та оцінювати, але в жодному разі його не слід замовчувати, забувати, ігнорувати. Адже, по-перше, поема (і це дуже важливо) має документальну основу. По-друге, цей традиційний для Франкової тематики твір є цілком оригінальним за формою і способом трактування єврейського питання. По-третє, заінтригує те, що “Пархенбліта” не вмістили (не наважилися вмістити!) в жодну (!) із збірок Франкових творів, поема побачила світ один-єдиний раз – 1882 року в галицькій газеті “Нове зеркало” і, до речі, залишилася незавершеною. Чому? Найімовірніше – через політичну цензуру. В Інституті літератури [10], уважно проглядаючи рукописи тексту поеми, ми знайшли інформацію, що готувалося до друку окреме видання “Швинделеса” накладом у 500 примірників. Але чи побачила ця книжечка світ і що з нею сталося – ніде не знаходимо відповіді.

Перш ніж почати аналіз цього твору, висловимо деякі власні припущення щодо його генези. Іван Франко великою мірою був причетний до творчості Степана Руданського: він читав, редагував і опубліковував його співомовки. У тому числі й гумореску “Гуменний” (Руданський про неї зазначав: “Вона датована восемнадцатого октября 1857 р., яка була надрукована Франком у журналі “Зоря” 1888 року, через шість років після з’яви “Швинделеса Пархенбліта”). Але нам залишається тільки гадати, чи був Франко знайомий з гуморескою Руданського ще до написання “Пархенбліта” і перейняв звідти деякі ідеї (що малоімовірно), чи перед нами – доволі рідкісне, безпрецедентне явище в історії української культури – так звана рокоїнциденція творчого мислення (згадаймо знаменитий вірш “Швачка” П. Грабовського й аналогічний у М. Старицького – дуже схожі за ідейно-тематичним наповненням, образами, і водночас зовсім різні). Мабуть, це притаманно великим майстрам слова – бачити й озвучувати те, що тільки зароджується в суспільстві, відчувати й описувати ті тенденції, віяння, настрої, над аналізом яких тепер ламають голови цілі аналітичні інститути.

Ці зауваги цілком стосуються й Франка. Наприклад, у названих вище творах йдеться про причини такого масового на початку ХХ століття явища, як еміграція на Американський континент, тоді як у 1850–1870 роках цього явища ще не було. Ось як Іван Франко називає причину, через яку його героєві вкрай необхідно виїхати: “І я мусів торг робити крихотку – краденими речами, – і дуже боюся” (примітка на полях 3-ї глави) [40;III, гл. 3]. Маємо дві найпоширеніші причини еміграції за кордон – бажання покінчити зі злиднями і прагнення уникнути відповідальності за скоєне протиправне діяння.

Але, повернімося до “Пархенбліта”. Комуś може здатися, що ця сатирична поема – саме так визначає у підзаголовку її сутність автор – має антиєврейську спрямованість. Ми ж стверджуємо, що цей твір – про “головні болі” тогочасної української дійсності, більшість з яких полягала якраз у міжетнічних протиріччях, зокрема між українцями та євреями, українцями і поляками, євреями і поляками [2; 6; 9; 11; 22] Також Франко торкається таких важливих аспектів, як місце українців у державному житті, русофільство та українське питання, зрештою, йдеться тут і про неоднозначні стосунки між самими євреями [30; 33]

Потрібно визнати ще одне: загалом єврейські постаті густо засіяні в творах Франка, але під таким гострим сатиричним кутом, як у “Пархенбліті”, їх не зображено в жодному з них. Але сама по собі єврейська тема в цій поемі – лише засіб, за допомогою якого автор досягає головної мети: викрити негативні риси менталітету українського народу, які заважають йому у дальшому суспільно-політичному поступі. Серед цих “тягарів” – незгуртованість нації, притаманне багатьом українцям відчуття меншовартості, відстороненість та байдужість більшості до громадського життя, мовляв, “моя хата скраю”. Франко намагається довести, що далеко не євреї винні в бідах нашого народу, як це наполегливо втовкмачувалося в українські голови російськими та польськими шовіністами, – а самі українці чималою мірою погіршують

собі життя. Ось приклад: у головного героя поеми, Швинделеса, за кума є українець, який намовляє шинкаря на грабіж вїта, аби провчити того за “вільні” думки, а ще щоби корчмар свій товар продати зміг, – то хто ж тут підступний та меркантильний?

У “час непорозуміння різної національної ідеї, різного настрою і бажання” (І. Франко) [41, 221], що було спричинене поділом України між двома імперіями, Каменярь у своїй “єврейській” поемі виступає не проти євреїв, а за згуртування української нації. Наче крізь рентгенівський апарат, Франко глибоко аналізує сучасну йому дійсність і дає їй свій сатиричний присуд: українці мусять позбутися різних крайніх орієнтацій і мати єдину мету – національну.

Але чому для розкриття таких серйозних, засадничих ідей Франко обрав таку, здавалося б, легковажну форму, як “мандрівка”? Вона ж, як відомо, передбачає несподівані зустрічі з різним людом, усілякі пригоди. Саме вони і є сюжетними вузликами саморозвінчання Пархенбліта. На перший погляд, мандрівка – це несерйозний, розважальний жанр, для якого характерні вигадані, казкові сюжети, інтриги, авантюри. Пригадаймо, для прикладу, подорожі Енея, притчу про вічного єврея чи наші літописи, у яких описуються мандри до святих місць і різні пригоди. Але в літературі знаходимо й чимало серйозних документальних нотатків, оформлених у жанрі мандрівки, – це і “Путевые письма» Кельсьєва, і “Путешествие по Острожскому уезду Волынской губернии в 1864/5 году” Рафальського, “Письма русского путешественника Н. Карамзина” тощо. У принципі, вибір Франком саме такого, “мандрівного”, жанру – зрозумілий: він дає можливість усебічно розкрити характер головного героя у найрізноманітніших ситуаціях, які трапляються з людиною у тривалій подорожі. З іншого боку, такий жанр дає можливість вводити в сюжет і документальні, реальні факти, якщо вони логічно вписуються в канву розповіді і допомагають розкрити головну ідею твору.

Іванові Франку на час написання поеми було 26 років. А молодість, як відомо, ще не має досвіду, але володіє допитливим, швидким розумом, спостережливістю і чіпкою пам’яттю. Молодий письменник, багато читаючи і уважно спостерігаючи навколишнє життя, відтворює в своїй поемі відомі йому ситуації, події, описує реальних людей. Тому можемо стверджувати, що поема має документальне підґрунтя.

Так, у книзі Василя Кельсьєва “Галичина и Молдавия, путевие письма” [17, 133] С.Птб, 1868, 352с. знаходимо замітку, що в одному з львівських сіл священник подає пропозицію створити хлібні магазини, щоб полегшити життя селян. Єврей, вчувши про це, біжить до пана, у якого він орендує корчму, і скаржиться: “І что ж то буде, ясновельможный пане? І як то буде?.. Попи бунтуют народ – я разоряюсь, і пан розоряється... Хлопї не будуть у мене брати хлеба, когда їм нужно, а я хїба горїлкою панскую живу? Я живу тем, що хлопам хлеба даю весною, а восени назад одбираю з небольшим процентом. За корец – полтора корця...” Пан заспокоює шинкаря: “Іди, іди, нічого не буде. Я во Львув напишу... Я зроблю так, що нічого і не буде” [Там само. с. 134].

Дотичну сюжетну ситуацію маємо і в поемі Франка:

“У неділю вїт Григоре / Розказало...”

А горівка – чорта справка!

Бідне нарід бунтувати, / А міні хліб одбирати!”

[40; III, гл. II, с2]

Це тільки один із документальних епізодів Франкового твору, але й він показовий: крізь сатиричне тло, на якому зображуються жиди та пани, пробивається реальна, далеко не весела картина життя простих людей. Власне це “задзеркалля” і є головною темою поеми: трагічний образ села Дерихлопи, де вже сама назва говорить більше, ніж усі пояснення, є збірним образом українського селянства – безпорадного, знедоленого, безправного. Ми бачимо його очима головного героя – корчмаря Швинделеса, який не надто переймається проблемами селян, а лише мріє про кращі (для себе) часи:

Тож то буде славно жити,

Як будуть жидам служити

Рускій хлоп і польській пан.

[40; II, с. 4]

Вже у перших рядках поеми маємо автопрезентацію Швинделеса – лицеміра і хвалька:

“Я собі жидок убогий / З тої корчми край дороги

Що пошита з околіт... / Я сиділо літ пів копи –

У громаді Дерихлопи, / І велося мені гіт...”

[40; III, с. 2]

Звернімо увагу на очевидну суперечність: корчмар, за звичкою, прибідняється, лукавить (оксюморон “жидок убогий”), але й не похвалитися не може (“Велося мені гіт”). З кожним наступним рядком зримішають ще й інші його не вельми привабливі риси: глитаї, підлабузник, злочинець (“Що вно вкратило, то продав я”), боягуз (“Вай, наскочив страх на мене... / Я літаю як скажене” [40; 26]), хабарник (“Ні, а що мені з того буде?” [40;26]), полякофоб і водночас українофоб (“Жадне страх не так великий / Як скажений рускій гої” [40;26]), – і весь цей “букет” негативу викликає в читача не стільки сміх, скільки співчуття і жалощі до цієї людини.

Проте образ єврея Швинделеса не є однозначно негативним. Шинкар, наприклад, дуже любить свою сім'ю і дбає перш за все про неї. Тут на згадку приходять інші літературні герої – Пузир, українець-глитаї із сатиричної комедії І. Карпенка-Карого “Хазяїн”. Коли Карпенко-Карий зіграв цю роль, критика назвала Пузиря “чортом у людській подобі”, для якого характерні безмірна жадібність і, водночас, батьківська ласка і турбота. Єврей Швинделес із того ж тіста: в одній сцені – “Трошки гроші позичав я / На стодвадцять п'ять процент...”, а в другій – “Будь здорова, майне Малке, – / Поцілуй дрібне кавалке!” [40; III, с. 5].

Отже, Франко, виводячи цю колоритну єврейську постать, не мав наміру створити антигероя, що втілював би тільки зло та гріх. Швинделес – це, можна сказати, збірний образ негативних рис українського єврейства, великою мірою зумовлених, по-перше, його “проміжним” становищем (між простолюдям та панством) в українському суспільстві XIX століття і, по-друге, непростою економічно-політичною ситуацією, що склалася на той час у розділеній, підневільній Україні [19; 21;23].

Думається, що останнім названим чинником Іван Франко переймався найбільше. І найпреконтливіше свідчення тому – фінал твору. Втім, фіналом його можна назвати лише умовно, оскільки поема про Швинделеса Пархенбліта (яка, нагадаємо, друкувалася в газеті “Нове зеркало” окремими розділами) обривається на сьомому, а поруч з ним опубліковано ще два твори Франка: “Воронізація” (українською мовою) і “Piesn o uobywateleniu zydow” (польською). Саме вони і стали, на нашу думку, логічним продовженням, чи, точніше сказати, доповненням поеми.

“Piesn o uobywateleniu zydow” має оригінальну, двоїсту форму. Автор поділив свою “Piesn” на дві умовні частини: в першій висловлює такі думки, про які можна говорити “вголос”, не боячись цензури, а в другій – про які треба мовити “тихо”, поміж своїми. Вголос говориться те, що догідно можновладцям, а про себе – зовсім інше: “Wielki kredyt, maly procent...” або “Glowna zecz nie zydzi sami...” [40; V, с. 133]. Останню фразу можна було б винести в епіграф “Пархенбліта”, бо в ній – головна думка цього твору: не в жидах наша проблема...

Другий “фінальний” твір теж вельми промовистий. Він має назву “Воронізація” і за своїм змістом є байкою, оскільки тут розповідається про війну ворон і сорок. Але підтекст – суто політичний: йдеться про протистояння двох імперій, які колонізували Україну, – Польської та Російської. Їхня мета – упокорити українців, а євреї, з огляду на свої традиційні заняття й становище в суспільстві, є для цього чудовим зряддям.

Менші сестри добровольно,

Ми їх змусимо насильно

Зараз воронізуватись!

[40; IV, с. 133]

Підсумовуючи розгляд сатирично-політичної поеми І. Франка “Швинделеса Пархенбліта вандрівка зі села Дерихлопи до Америки і назад”, можемо констатувати, що у ній молодий письменник виявив свою громадянську позицію, “діагностувавши” основну проблему розділеної України. Її суть — у заключній строфі “Воронізації”. Адже поки ворони і сороки (читай: євреї та українці) чубилися між собою, з'ясовуючи, хто з них ліпший, справжні хижакі зробили своє лихе діло:

А між тим шуліки й кані

Власні гнізда їх напали,

Яйця їх повипивали,

Діти з'їли на сніданє...

[40; С. 133]

Цим Франковим твором ми й завершуємо розгляд теми олітературнення фольклорних єврейських образів та мотивів. Від усіх зразків ця поема відрізняється своєю документальною основою: зображені тут постаті (багато з яких – євреї) мали своїх реальних прототипів, котрих автор

добре знав. Але серед рис, притаманних Франковим “євреям”, більшість нам уже добре знайомі з давньої комедійної літератури, співомовок Руданського і особливо – з народних анекдотів, тож можемо говорити про вплив останніх на спосіб висвітлення Франком єврейської теми. До того ж у змалюванні єврейства письменник дотримується основного принципу, закладеного ще у фольклорних творах: не принизити, не зневажити, не зробити ворогом “номер один”, а через сміх розвінчати, викрити ті вади людини, від яких потерпають і навколишні, і вона сама.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрианова – Перетц В.П. З історії сатиричної гумористичної літератури ХУІІ – ХУІІІ ст. // Радянське літературознавство. – 1939. - №4. – 81-84с.
2. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию А.Афанасьева-Чужбинского. Ч.1- Изд.2-е. С-Пб. Базунов, 1863. Ч.1.Очерки Днепра. - 465.П.с.
3. Беньковский И. Из народных рассказов характеризующих национальные типы // КСт., 1890, т.30, год.8.-С.324-326.
4. Бібліографія українського народознавства: У 3 т. /Зібрав і впорядкував М. Мороз. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – Кн.1. – 494 с.; кн.2. – 1097с.
5. Брик О. Українсько-єврейські відносини.- Вінніпег: накл. автора, 1961.- 383./с.
6. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Т.1-41; СПб,1890-1904.- Т.11. Домицин-Жилон, 1894.- 958с., 12л. илл.
7. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.
8. Быт Подолия. Издаваемый К.Шейковским.- К.,Губ.тип., Т.1., Вып.1, 1860.-71с.; Вып.2, 1860.-74с.
9. Вертій О. Народні джерела творчості І.Франка.- Тернопіль, 1998.- с.
10. Відділ рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка/ Франко І. Швинделес Пархенблїт..., ф.3, № 749, арк.1.
11. Вовк Ф.К. О сельских ярмарках и о значении их для изучения ремесленной и кустарной промышленности./ СПб/, 1873.- 25с.
12. М. Возняк /З рукописної спадщини // газ.: Діло. – 1936. – № 117. – 28. V. – С 5 – 6; № 118. – 29. V. – С. 5 – 6; № 119. – 30. V. – С. 5 – 6
13. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 1. – 456 с.
14. Галицько-русская Матица: Научно-литературный сборник/ Ред. Дедицкий Б.А. – Львов: Ставропигийская типография, 1868. – В.1 – 1У.- 386с.
15. Галицько-Руські народні легенди / Зібрав В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1902. – Т.ХІІ.- 215 с.;-Т.ХІІІ.-287 с.
16. Галицько-руські народні приповідки. – Т.П., Вип.І (Діти – Кпїти).- Упорядник: І.Франко. – Львів, 1907. – 300с. /ЕЗ., Т.23.
17. Галичина и Молдавия, путевые письма Василия Кельсиева / СПб., Тип. Головина, 1868.- 1У, 351с.
18. Гнатюк В.Галицько-руські анекдоти // ЗНТШ, т.УІ.-Львів,1899.-370с.
19. Горовский Ф., Я.Ханисгман. Евреи Украины. / Краткий очерк истории. – Международній соломонов университет. – К., 1995. – ч.2- 290с.
20. Гринченко Б.Д. Из уст народа / Малорусские рассказы, сказки и проч.- Чернигов, Земская тип., 1901.-УШ, 488с.
21. Грица С.И. Межэтнические связи в фольклоре пограничий: Методологические проблемы изучения межэтнических связей в фольклоре // Национальные традиции и процесс интернационализации в сфере художественной культуры. – К.: Наукова думка, 1987. – с.73-114.
22. Грушевський М. Як жив український народ / Худ. оформл. Ю.Кудя.- К.: Веселка, 1992.-109с.
23. Дашкевич Я. Світ. 1991, №3-4.- С.25 // Матеріали міжнародної наукової конференції: “Проблеми українсько-єврейських відносин”, 7-9червня 1991р., Київ/.
24. Денисюк І.О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХст.- Львів: Академічний експрес, 1999.- 277с.
25. Дикарів Митрофан. Чорноморські народні казки й анекдоти.- Львів, ЕЗб, Т.1-ІІ, 1896р.
26. Драгоманів М. Розвідки про українську народню словесність і письменство. -Т.1-4– Львів, 1899-1900.-Т.1, 1897.-260с.; Т.2.-238с.
27. Драгоманов М. Евреи и поляки в юго-западном крае // ВЕ, 1875, Т.4, №7.- С.134-179.
28. Драгоманов М. Турецкие анекдоты в украинской народной словесности.- К., 1886.- 49с.
29. Євреї в Україні; Науково-допоміжний бібліографічний покажчик 1917-1941: У 2-х ч.// Книжкова палата України; Укл. Н.А.Дехтярьова та ін.; Перекл. з ідиш: Ю.З. Вінницький, - К., 1999-/Етноси України: Ч.І –1999-185с.,Ч.ІІ.- 2000.-240с.
30. Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конференції Київ 8-9грудня 1994 /Г.Аронов.- Київ, 1995.- 232с.; Київ 22-23листопада 1993 /Г.Аронов.- Київ, 1994.-204с.
31. Жидівська тематика: / Вирізки із іноземних періодичних видань / зібрав О.Корчак – Городинський. – Чікаго, 1986.- нунум.літ.

32. Збірник праць єврейської історично-археографічної комісії.- Т.ІІ. // Кудрявцев П. Єврейство, євреї та єврейська справа в творах І.Франка.- С.1-76.
33. Историческая правда о поляках и евреях в Польше // Польская вольность / Перепечатано из «Нов. Пролома».-Я.Г.-Львов, 1883.-32с.
34. Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти / Зібрав: Володимир Гнатюк. – Львів, 1898. – 254с.- // ЕЗ.-Т.4.
35. Кікмакович І. Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ укр. культури // Дис. канд. філол. наук.- К., 1996.- 248с.
36. Ковалько П. Очерки национальных типов в украинской народной словесности. Черты типа еврейского// КСт., 1883.-Ш.- С.667-672.
37. Костомаров М. Іудеям // “Основа”.- К., 1862, №1.- С.38-50.
38. Котляревський І. Енеїда. / На укр. мову перелицьована з переднім словом та примітками Б.Лепкого. 3 іл. Та заставками Я. Штірен.- Рівне: Просвіта, 1998.-111с.; іл.
39. На перехресних стежках: Іван Франко та єврейське питання у Галичині» // Матеріали наукової конференції у Віденському університеті / Упоряд. А.Вольдан, О.Терпіц. – К., 2016. – 184 с
40. Швинделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад./ Написав І.Франко, ілюстрував К.Устиянович. //Львів- “Нове зеркало”,1884.-№5-15.-с.2., не закінчено.
41. Франко Іван. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т./ упоряд. З. Франко, М. Василенко. – Львів: Камінь, 2001. – 434 с.